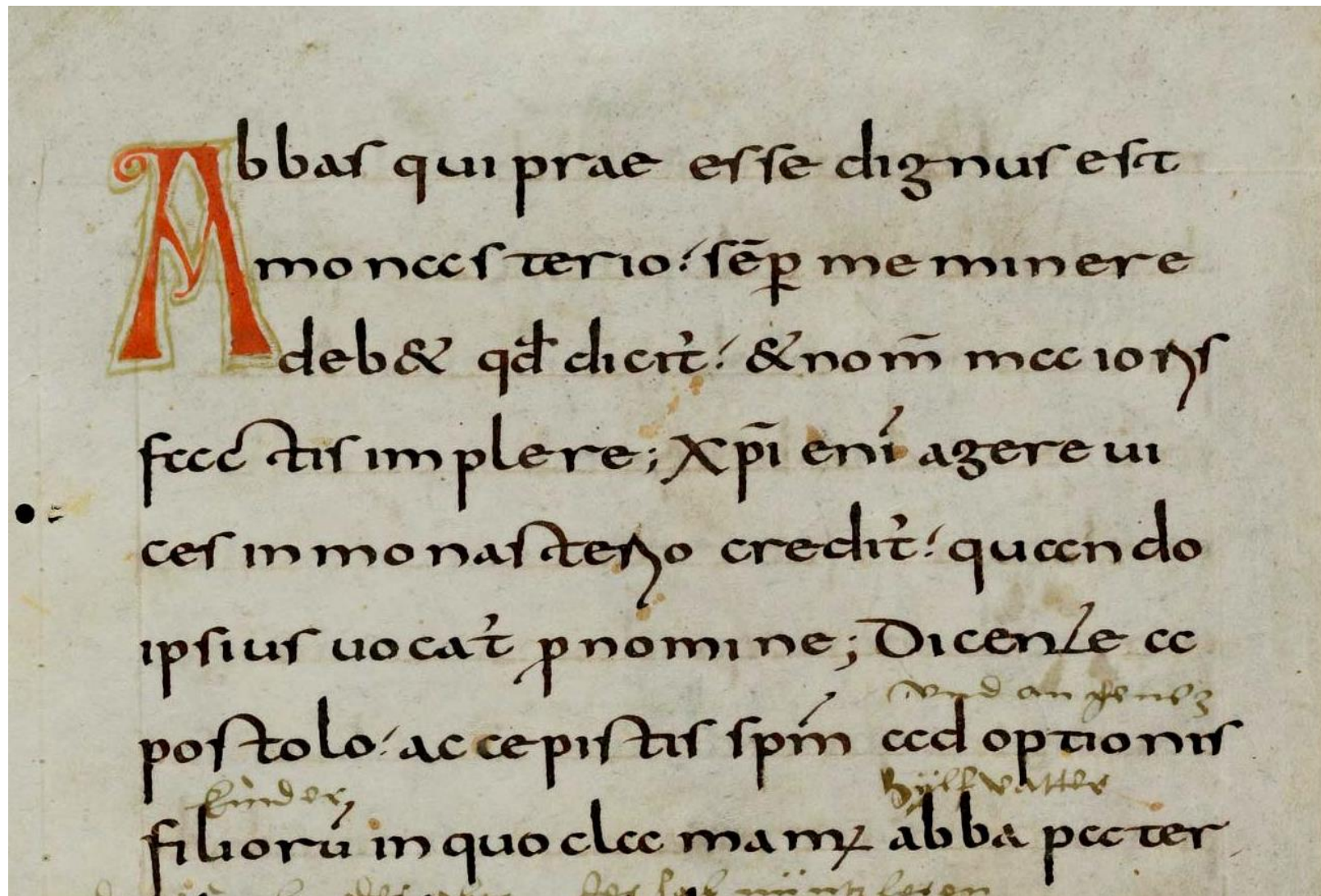

Karolínská
minuskula
v IX. století

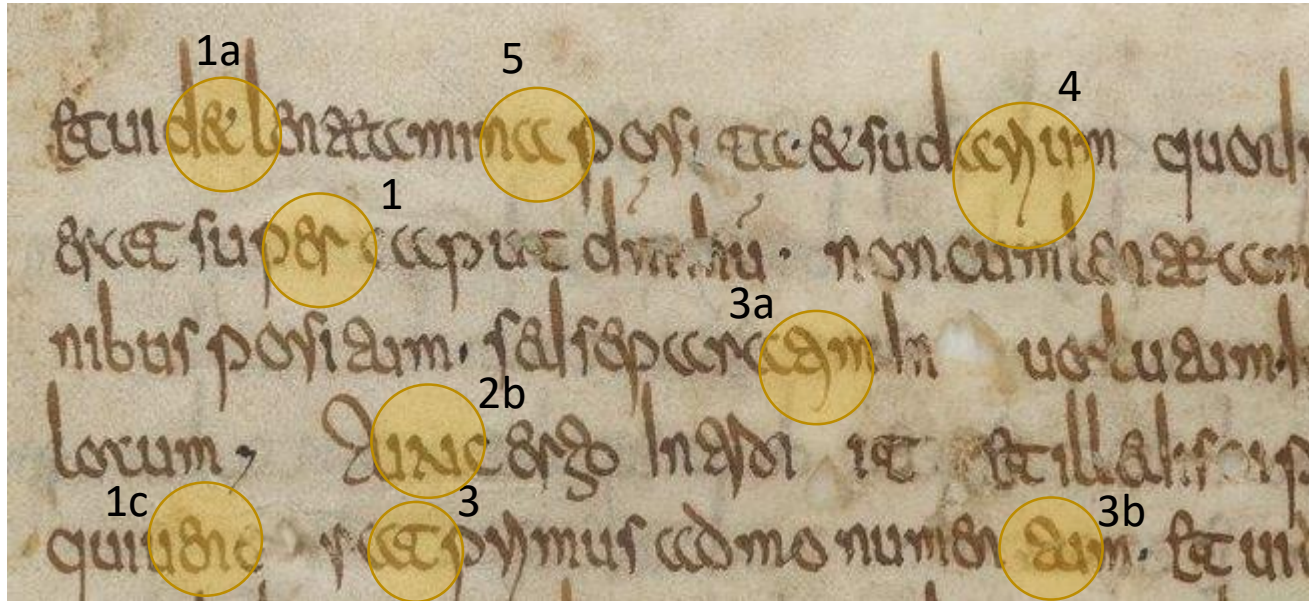
Karolínská minuskula v IX. století

- prvky reformní se mísí s dosavadní písařskou usancí, především s **pozdně merovejským knižním písmem**
- raně karolínské písmo má celkově výrazný okrouhlý ráz
- mohou přežívat (zejména v regionech) některé „nešvary“ písem národních: celková nepravidelnost písma, jedna a táž litera může mít různé tvary, a to v závislosti na pozici ve slově
- není ještě důsledně provedena distinktivnost textu: mezislovní mezery nejsou zcela pravidelné
- mimo centra karolínské kultury se drží četné provincialismy – vlivy polounciály (Tours) a jiných středisek, která mají doloženou písařskou tradici již v předkarolínské době
- jednotlivá písařská střediska (skriptoria) si drží svůj specifický charakter, přijímání jednotlivých reformních prvků v knižním písmu může být dosti individuální, v různých oblastech s různým tempem prováděné
- vedle karolínského písma působí ještě po celou první polovinu IX. století i střediska užívající písmo předkarolínské (typicky kláštery s ostrovní fundací užívající ještě písma insulární: Fulda)

Znaky karolínské minuskuly IX. stol.

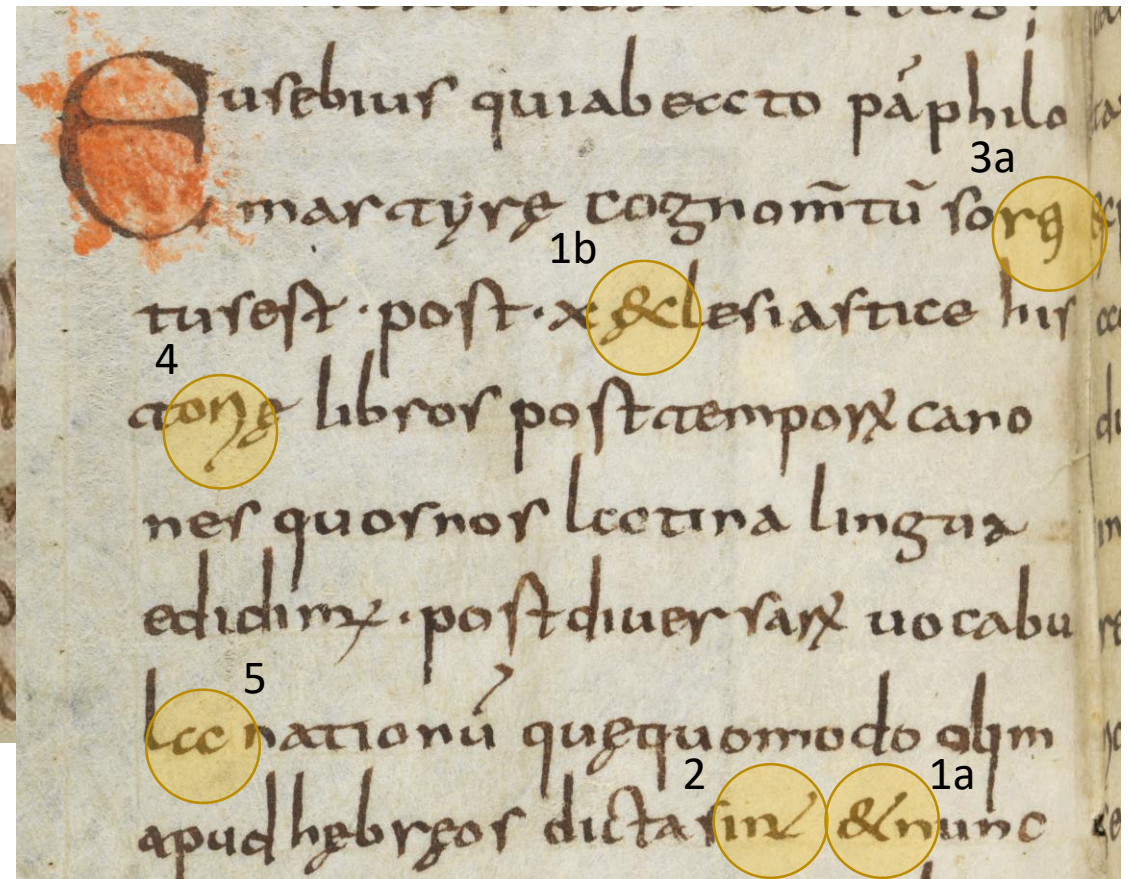
1. písmeno „g“ bývá otevřeno, a to jak v případě horního, tak i spodního břicha
2. drží se některé majuskuly: „N“, ligatura „NT“
3. dříky liter „m“ a „n“ jsou spirálovitě stočené, na základní lince bezpatkové
4. obecně se v textech vyskytuje málo zkratek, ovšem poměrně velké množství ligatur, zejm. pro „et“ (& i uprostřed či na konci slov), „ct“, „st“, „rt“; v regionech i „nt“, „ri“
5. dříky s horní dotažnicovou délkou („b“, „d“, „h“, „l“) jsou směrem vzhůru kyjovitě rozšířeny
6. vedle „a“ minuskulního se hojně vyskytuje i „a“ v podobě „cc“ (tzv. merovejské a)
7. dřík minuskulního („reformovaného“) „a“ je silně skloněn vlevo
8. minuskulní „s“ se vyskytuje toliko v podobě „dlouhého s“
9. vedle minuskulního „e“ se může vyskytovat „e“ epsilonové: ε

Prvky merovejského (knižního) písma v archaické karolínské minuskule

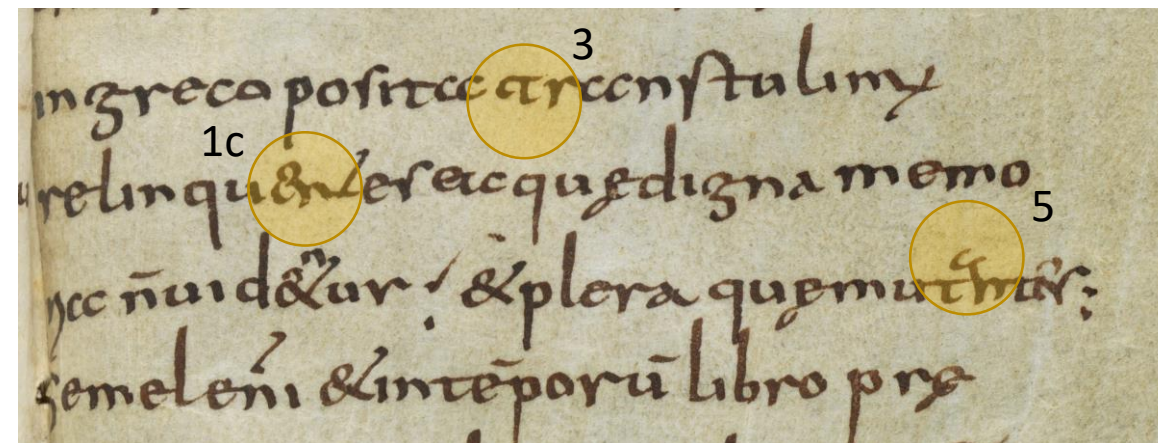

merovejské knižní písmo

- 1) epsilonové e (ε), přetrvávající zejm. v ligaturách: a) „et“, b) „ec“, c) „en“
- 2) písmeno „T“ (majuskulní) používané stále v minuskulním písmu, často v ligaturách psané vzhůru nohama: „et“ (cf. 1a), a) „nt“; kromě „T“ se může držet i b) majuskula „N“
- 3) písmeno „t“ se smyčkou, které se může držet buď samo o sobě, nebo častěji v podobě specifických ligatur: a) „ti“, b) „tu“
- 4) ligatura „ri“ s výrazně prodlouženým dříkem písmena „i“ pod řádek
- 5) merovejské tzv. dvoucéčkové „a“; v některých prostředích může přetrvávat i specifickým způsobem ligované dvoucéčkové „a“ na horní dotažnici následujícího písmene

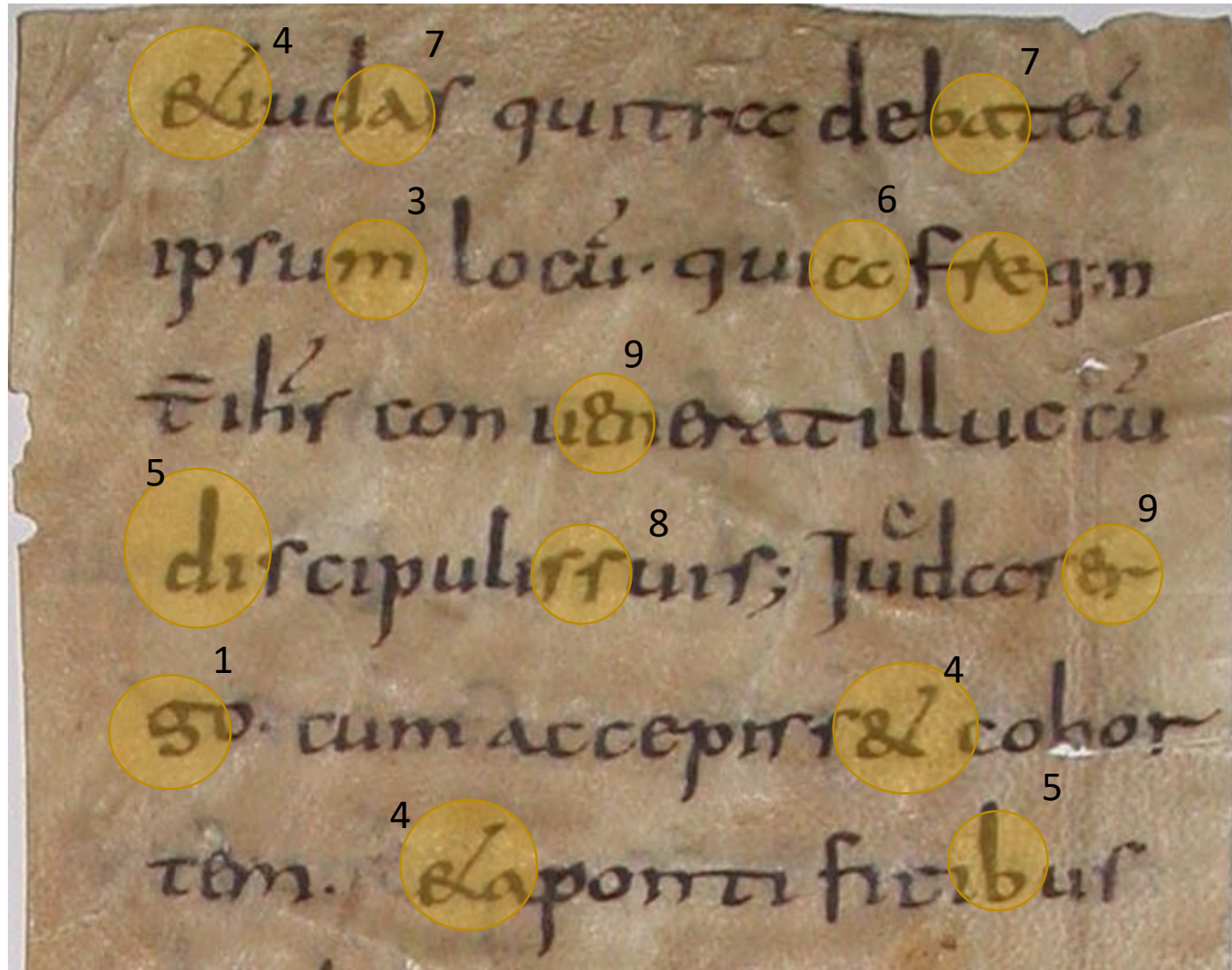
archaická karolínská minuskula (St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 133)

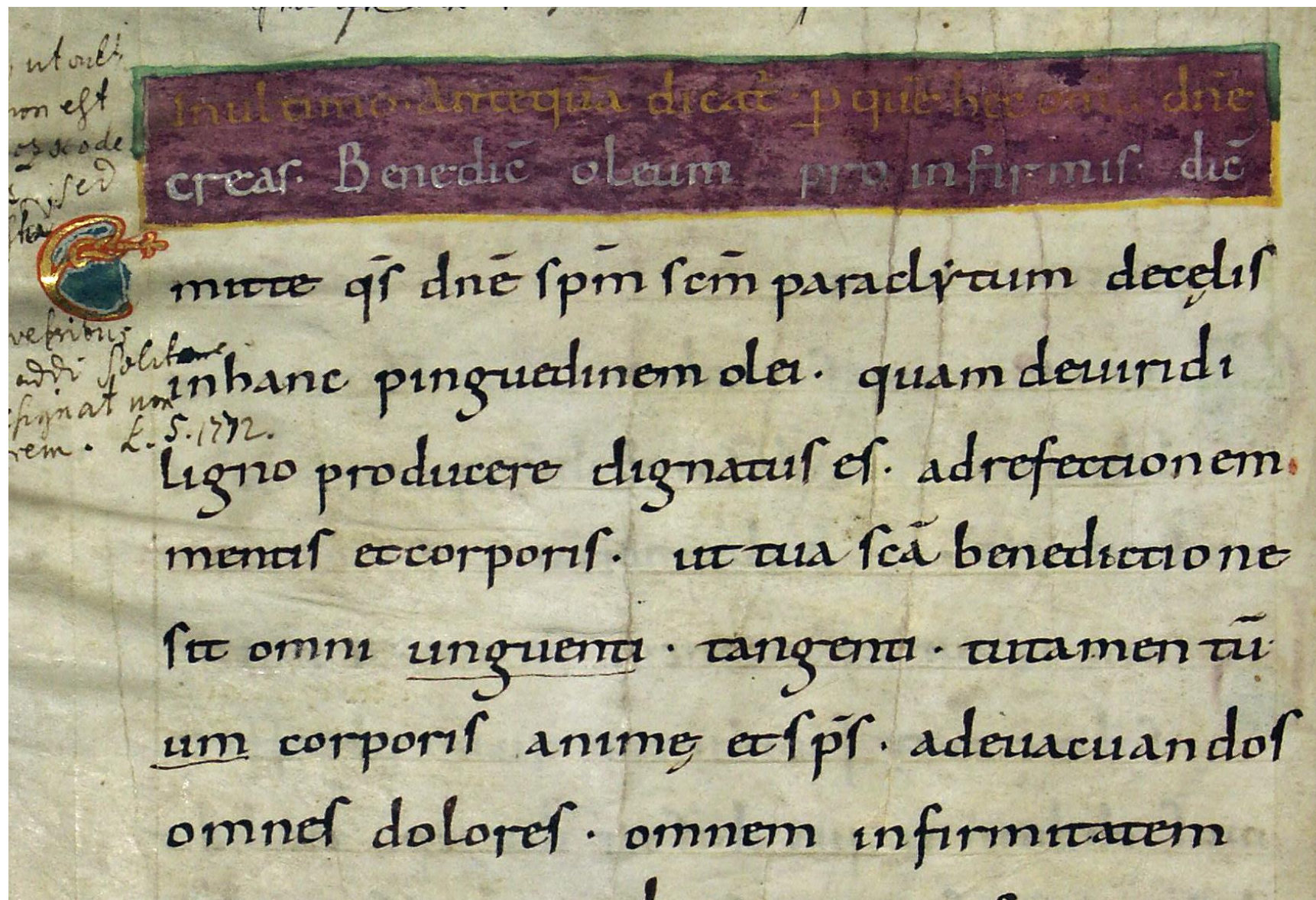
Znaky karolínské minuskuly v IX. století

Abbas qui prae esse dignus est
monasterio: sepe meminere
debet quod dicit: & nomen meum
facite implere; Christi enim agere vi-
ces in monasterio credit: quocirca
ipsius uocat per nomen; Dicente
postulo accepistis spiritum
filiorum in quo dicitur abba pater

Znaky karolinské minuskuly v IX. století

Karolínská
minuskula
v X. století

Karolinská minuskula v X. století

- karolinská minuskula přebírá dominantní úlohu v prostoru od Katalánska po Dalmácii a od Dánska po Řím, přelom IX./X. století ale přináší první náznaky stylového úpadku karolinského písma
- objevují se tři hlavní kaligrafické „stupně“ karolinského písma: **a)** kaligrafické, kreslené písmo u nákladných iluminovaných kodexů; **b)** písmo „běžné potřeby“ u tzv. Bibliothekshandschriften; **c)** školní písmo, zejm. v glosách (drobný modul, specifické zkratky)
- mizí harmonie, jistota tahů jednotlivých písmen, písmo je méně pečlivé, nepravidelné
- jednotlivá písarská střediska (skriptoria) si sice stále drží svůj specifický charakter, rozdíly ve srovnání s IX. stoletím nejsou ovšem tak markantní

Znaky karolinské minuskuly X. stol.

- 1) minuskulní „s“ se stále vyskytuje toliko v podobě „dlouhého s“
- 2) dřík minuskulního („reformovaného“) „a“ se postupně napřimuje; končí výskyt „a“ v podobě „cc“, které zůstává zachováno pouze v listinném písmu – diplomatické minuskuli
- 3) dříky s horní dotažnicovou délkou („b“, „d“, „h“, „l“) již nejsou směrem vzhůru kyjovitě rozšířeny, mají spíše konstantní šířku, na jejich hlavicích mohou být různé nasazovací tahy
- 4) obecně se v textech vyskytuje málo zkratek, zmenšuje se i počet a variabilita ligatur, zachovány jsou zejm. ligatury „et“ (& i nadále, byť méně často, i na konci slov; později zůstává ligatura spíše jen pro samostatné „et“ ve významu slova a), „ct“ a „st“
- 5) dříky liter „m“ a „n“ jsou již napřímené, na základní lince zpravidla bezpatkové, jen u posledních dříků těchto písmen se někdy vyskytne patka
- 6) písmeno „g“ se uzavírá, nejprve horní, posléze i spodní břicho
- 7) častý výskyt „e caudatum“: ę (vniklého z původního diftongu æ, který však ještě v této době může přetrvávat)
- 8) mizí majuskula „N“ i ligatura „NT“
- 9) upadá znalost tironských not
- 10) vzácně (zejm. v teritoriích s kontaktem s arabskými teritorii – dnešní Španělsko) se objevují arabské číslice
- 11) výrazně se zlepšuje distinktivnost textu: mezislovní mezery začínají být pravidelnými

expleto amopducere dignatus
es gratia inuicem longioris
augmēta. & dictus annorum
numerositate multiplicata. ut

amunicat p̄felicompuccusaccat.
adprinpatum celestium gau
diorum puenire meretur. p

DE NUNTIATIO SCR
TINI IN DOO III. QUA
DRAGESIMAE.

SCRUTINIUM DIEI
lectissimi firi quo decan
diuinitas in seruanur immi
nere cognoscere. ideoq; soli
ata deuotione succedente.
ii. feria circatorā dia totam
conuenire dignonimi ad ec
clesiā. ill. uel. ill. ut decano
nismyferuū quodiabolus
cum sua pompa destruitur
& ianua regni celestis aperit
inculpabili dō iuuante mmi

ferio paget ualcamus.

FERIA II. ORDO SCR
TINI.

Ut aut ueritate ad ecclēsiā hora
tertia. scribant nomina infan
tū. Et corū qui eos suscepit
sunt ab acolitō ita dicente.
Siquis infanti caput sacramē
tū fidei det nomen.
Secundus acolitus. Siquis
renascenti ad uitā aeternā desiderat
det nomen. Tertius acolitus.
Siquis ad pascha uult baptizari
det nomen. Et tuocant
ipsi infantes ab acolitō in

a) kaligrafická karolinská minuskula v
iluminovaných kodexech
(Prachthandschriften)

Göttingen, Universitätsbibliothek, cod. theol. 231, fol. 214r

b) běžná karolinská minuskula v Bibliothekshandschrift

communicat operibus illius malignis; Plura habens
uobis scribere nolui per cartam & atramentū.

Spero enim me futurū ad uos & os ad os loqui
ut gaudiū uestrū plenū sit. Salutate te sororis

5 tuę fili electę. Expt epta 11. sc̄i iohannis apt̄i.
Senior gatio carissimo. Incipit ipsa epta sc̄i ioh̄
quē ego diligo in ueritate. Carissime de om

nibus orationē facio. prospere te ingredi & uale
re sicut prospere agit anima tua. Gaudisus sum

ualde uenientibus fratribus & testimoniū per
hibentibus ueritatē tuę. sicut tu in ueritate am

11 bulas. Maiorem horū non habeo gratiā quā ut
audiā filios meos in ueritate ambulare. Carissi

me fideliter facis quicquid operaris in fratres &
hoc in peregrinos qui testimoniū reddiderunt

15 caritati tuę. In conspectu ecclesie quos benefaciens
deducet digne dō. Pro nomine enim ih̄u xpi pro

feci sunt. nihil accipientes a gentibus. Nos ergo
debemus suscipere huiusmodi ut cooperatores

20 sumus ueritatē. Scripsissem forsitan ecclesie.

Incipit aromētū
in eptam. corcū
sc̄i ioh̄ apt̄i.
auium pietatis causa
extollit. atq; ut in
ipsa pietate maneat
exhortat. Dicit repen
impietatis & superbie
causa oburgat. De
merito autē bonitē
testimonū perhibet. &
fratribus inuertit.
Explicat arguē.

c) školní karolinská minuskula v glosách

Hic ille gatus est arbiter. eius
in epta. sed ad romanos paulus. nomen
nec dicitur. sed uos gatus hospes. nomen
videtur. aut hie gatus corcū. fuit. et qd
paulus illa. meruit in eptam. scriptis
epta ad romanos. quos. & sic. gatus. gatus.
paulus.

Et gatus. nunc anima. tuas. in ueritate. nomen
in ueritate. gatus. agit. in ueritate. nomen
pauperis. largiri. uos. deinceps. plana.
uenerunt. uos. dicere. possit.

11. Quos. p̄dicando. & baptizando. filios. de
genu.
12. Et. si. uos. fides. uos. facit. ut. operibus.
ostendat.
13. Et. si. uos. uos. ad. uos. dicitur. ut.
fuit. in. fide.
14. Et. p̄dicando. nomen. et. profectus. p̄p̄.
gatus. uos. uos. aut. p̄p̄. nomen. uos.
fuit. &. uos. a. uos. fuit. p̄p̄. uos.
p̄p̄. p̄p̄. uos. fuit.
15. Quos. a. uos. fide. uos. nomen. uos.
ad. fuit. uos. uos. uos.
16. Longe. si. uos. iohannes. dicitur.
fidelis. quos. uos. uos. uos.
ad. uos. uos. uos.

ad celestia regna prebeatif. *PL VIII* *Uit hec capitula*
Oportet & uos assiduitatem habere legendi. & instantiam
 orandi. quia uita uiri iusti. lectione instruitur.
 oratione ornat & assiduitate lectionis munitur
 homo a peccato. Iuxta illū quid dicebat. In corde
 meo abscondi eloquia tua. ut non percerem tibi.
 Hæc sunt enim arma celestia. Lectio uidelicet
 & oratio. quibus diabolus expugnatur. Hæc sunt
 instrumenta. quibus æterna beatitudo adquiritur.

In ultimo. Antequā dicat p̄ que hec omnia dñe
creas. Benedic̄ oleum pro infirmis. dic̄

Emitte q̄s dñe sp̄m sc̄m paradysum **d**e celis
in hanc pinguedinem **o**lei. quam de uridi
ligno producere dignatus es. **a**d refectio-
nem et corporis. **u**t tua sc̄a benedictione
sit **o**mn̄i unguenti. tangenti. tutamen-
tum corporis anime **e**t sp̄s. **a**deuacuandos
omnes dolores. omnem infirmitatem

ut oculi
non est
os scode
sp̄s
ha
vefribus
addi solitane
signat non
rem. L. 5. 1772.

Karolínská minuskula v XI. století

Karolínská minuskula v XI. století

Znaky karolínské minuskuly IX. stol.

- 1) horní i dolní břicho písmene „g“ již uzavřeno
  - 2) poslední dříky písmen „m“, „n“ a dřík písmene „i“ mají patky
  - 3) „o“ komponováno do čtverce (na rozdíl od gotiky), psáno dvěma tahy; čtvercová kompozice i v odvozených písmenech „d“, „b“, „p“, „q“
  - 4) vedle dlouhého „f“ se od XI. století vyskytuje i „s“ kulaté
  - 5) častý výskyt tzv. e caudatum („e“), které nahradilo původní diftong „æ“
  - 6) vedle minuskulního „d“ se objevuje i kulaté (unciální) „ð“
  - 7) dřík „a“ je již vzpřímený, neuzivá se tzv. dvoucíčkové „a“
  - 8) dříky s horní dotažnicovou délkou (u písmen „b“, „d“, „h“, „k“, „l“) jsou ozdobeny praporky či patkami
  - 9) zachovány pouze ligatury ct, st a et
  - 10) „w“ se objevuje jako samostatné písmeno (vzniklo ligováním dvou „u“ v průběhu X. století)
  - 11) písmo je pravidelné, úhledné, slova rozdělena
- zvyšuje se počet a pestrost zkratk a zkracovacích znamének – kromě známých všeobecných zkracovacích znamének pro kontrakční či suspenzní zkratky a tzv. nomina sacra se čím dál tím více objevují specifické zkratky pro konkrétní grafické jevy:
    - a) pro
    - b) per
    - c) pre (prae)
    - d) orum
    - e) bus
    - f) que
    - g) us
    - h) ur

Znaky karolínské minuskuly v XI. století

Α Ρ Χ Ω Ν · Α Ρ Χ Α Γ Ε Ω Ν · Τ Ε Χ Ο Ρ Ω Ν · Α Γ Ε Ω Ν · Τ Ε Τ Ε Λ Α Υ Γ Ω Ν ·

Membris orationis Tercia ^{1. ordo} taxis incipit.

Hos igitur ¹ numeros ² ternos ³ ter ⁴ limite ⁴ septos ⁵.

Predicti patris Mystica ⁶ dicta ⁶ docent INCIPIT LIBER

PRIMUS. Quo omnis divina ⁷ inluminatio ² scdm bonita-
te uarie inuisa pueniens manet simpla ⁸. & n̄ hoc so-

lu ⁸. sed ⁹ & unificat inluminata.

OMNE DATUM OP . 1 .

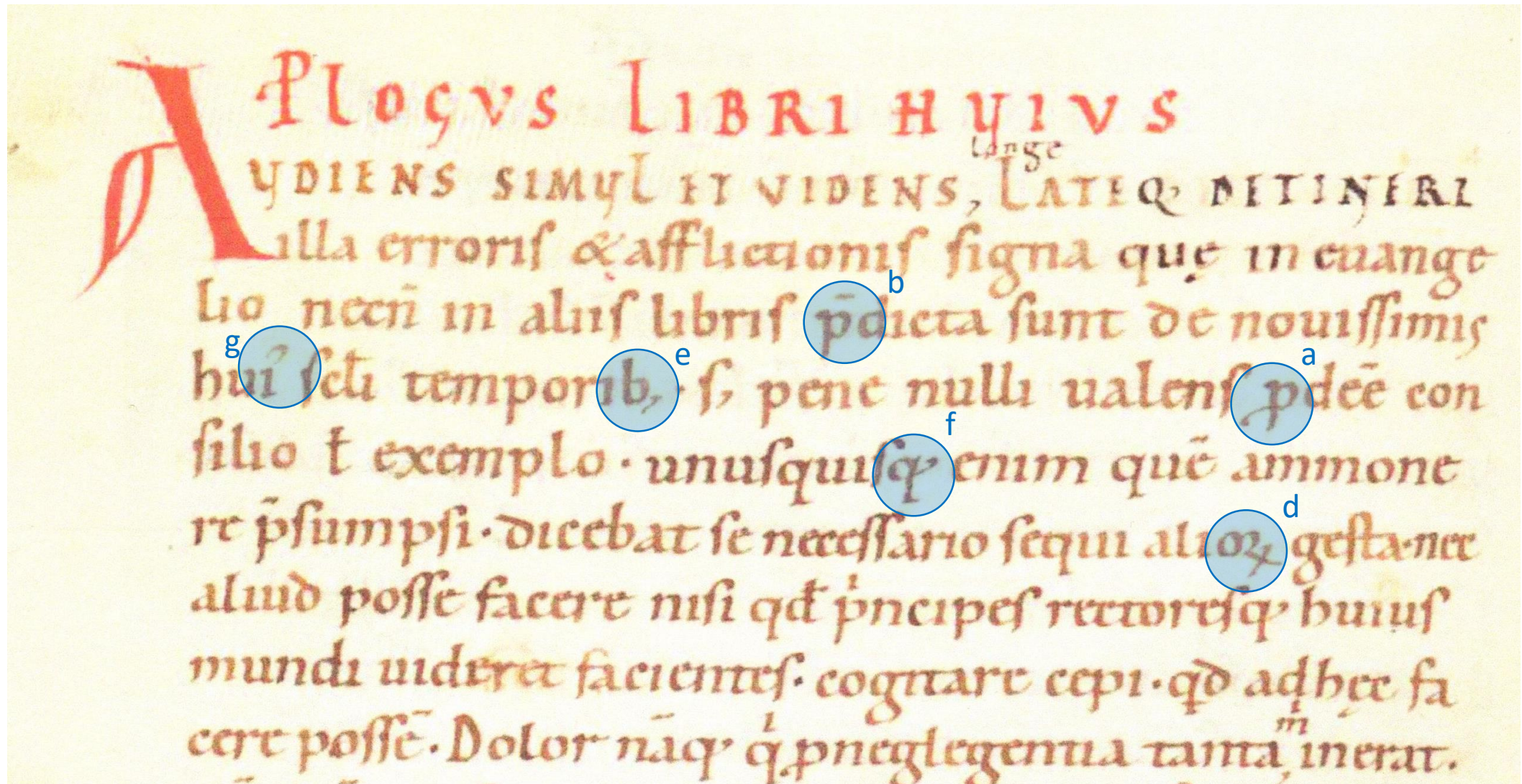
ILMUM ET OMNE DONUM

perfectum ⁶ desursum ē . ⁶ descendens a patre lu

Znaky karolínské minuskuly v XI. století

EPISTOLAM FILII PETRI TYAE CARITATIS
accepi. in qua⁷ te significasti uelle⁸ hierosolimam pergere.
& poposcisti⁹ te litteris instrui nostris. quā debeas in illis partibus
uere fidei regula¹ tenere. ut nullus tibi² possit sensus hereticae
subtrahere falsitatis. Gaudeo quidem. quod p̄fide uera sine ulla p̄fi
diae uitio³ custodienda sollicitudinē geris. sine qua nulla potest
p̄desse. immo² nec esse conuersio⁶ ^{satio} Apostolica quippe dicit aucto
ritas. quia sine fide. ²impossibile est placere dō. Fides est nāq̄ bono
rū omniū fundamentū. fides ē humanę⁵ salutis initiū. sine hac

Znaky karolínské minuskuly v XI. století – zkratky a zkracovací znaménka

Znaky karolínské minuskuly v XI. století – zkratky a zkracovací znaménka

& sup^cncipalē diuini patris claritatē que angeloz nobis
in figuratis symbolis manifestat beatissimas ierarchias im
materialib^e & n̄ tremib^g, m̄is oculis recipientes. iterū ex
ipsa in simplū suū restituen^g radiū. Teni neq^h ipse usquā
umquā p^apria singulari unitate deserit. ad anagogicā
uero & unificā eoz^d que p̄uisa sunt contēperantiā optime
& pulchre multiplicat^h & puenit. manetq^f intra se muni